

В XVIII в. в русский язык приходит семантическая калька *стоить* (цениться) и её производное *стоимость* (ценность) «... из польск. яз., где *stać* «стоять», *stoi* «стоит» – семантическая калька нем. *kosten* «стоять» < лат. *constare* «стоять» < «постоянно стоять» [2]). Таким образом, значение «цена товара» пополняется лексемой *стоимость*, имеющей вариант *стойность* [СЦСРЯ, т.4, 476].

Лингвокультурный анализ заимствованной лексики коммерческой сферы, зафиксированной в СЦСРЯ, позволяет сделать следующие выводы относительно концептуализации коммерческих понятий: 1) по реакции на иноязычные новации можно выделить два ряда случаев: а) иноязычные вхождения способны расширять пространство, заполняя семантические лакуны, однако при этом не происходит существенных изменений в уже заполненных понятийных клетках; б) иноязычные вхождения формируют новые синонимические ряды и новые семантические отношения в пределах каждого признака; 2) значительное пополнение лексического состава русского языка заимствованиями коммерческой сферы из западноевропейских языков свидетельствует в некоторых случаях об импорте концептов; 3) заимствованные лексемы положили начало формированию терминологического аппарата экономики (*капитал, капитализм, коммунизм, коммерция, монополия, порто-франко, рационализм, коммерция, кредит, банк, экономия* и др.); 4) среди заимствований представлены кальки (*право, стоимость, собственник*); 5) если в предыдущий период коммерческая лексика была представлена в основном тюркизмами (*деньги, товар, товарищ, базар, барыш* и др.), то в исследуемый период её формировали заимствования из западноевропейских языков.

Список использованных источников

1. Биржакова Е.Э. Очерки по исторической лексикологии XVIII в. Языковые контакты и заимствования / Елена Эдуардовна Биржакова, Лидия Адольфовна Войнова, Лидия Леонтьевна Кутина. – Л. : Наука, – 1972. – 431с.
2. Виноградов В.В. Очерки по истории русского литературного языка XVII-XIX вв. – 4-е изд. / Виктор Владимирович Виноградов. – М.: Русский язык, 2002. – 528 с.
3. Виноградов В. В. История слов: около 1500 слов и выражений и более 5000 слов, с ними связанных / Виктор Владимирович Виноградов //Отв. ред Н. Ю. Шведова. – Москва: Толк, 1994 [2]. – 1138 с.
4. СЦСРЯ – Словарь церковно-славянского и русского языка, составленный вторым отдѣлением Императорской академіи наукъ. В 4 томах. – 2-е изд. – СПб, 1867.

The article examines the processes of adaptation Western borrowings, which entered the Russian language in the XVIII – XIX century. Lingual and cultural approaches to the analysis of lexicographical material shows that the vocabulary commerce, which was formed in the previous period by Turkic borrowings, considerably was enriched on Western borrowings. The entire complex of Russian lexemes of corresponding semantic group took part in their mastering. The result of this interaction were significant changes in the semantics, functional status, stylistic and expressive characteristics of a number of words. The Western European borrowed lexical units initiated the formation of terminological apparatus of the economy in Russian language.

Key words: borrowings, adaptation, vocabulary of commerce.

Отримано: 15.10.2014 р.

УДК 811.161.2

Яценко Н.О.

ТЕРМІНОЛОГІЧНА ТА НЕТЕРМІНОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА У НАУКОВОМУ ТЕКСТІ

У статті здійснено спробу дослідити ження співвідношення денотативної й сигніфікативної частини у структурі значення терміна у різних терміносистемах, узагальнено отримані результати.

Ключові слова: науковий текст, дефініція, комунікація, не термінологічна лексика.

У кінці минулого століття в лінгвістиці підвищується інтерес до вивчення наукового тексту, який демонструє взаємозв'язок мови з людиною, її свідомістю, мисленням та різними видами діяльності [7, 10, 6]. Істотні зміни відбулися й у науці про терміни, внаслідок чого сформувався інтегративний напрямок у термінознавстві, у якому до уваги беруться класифі-

каційно-структурна, функціональна та когнітивна парадигми термінології. У багатьох узагальнювальних дослідженнях з теорії терміна представлені головні напрямки термінознавства [1, 2, 4, 5, 8]. Однак у більшості дослідників поза увагою залишається питання про загальну структуру лексику наукового тексту, а саме не враховується суттєвий факт – до словникового складу входять не лише терміни, а й значна кількість нетермінологічних лексичних одиниць. Їхній склад, функції та текстова перспектива потребують детального вивчення. У цьому зв'язку ми зупинимось на дослідженні деяких факторів, які забезпечують функціонування термінологічної та нетермінологічної лексики у спеціальних наукових текстах. Загальноприйнятим є твердження, що значення терміна має ту ж структуру, що і значення нетермінологічної лексеми, тобто воно включає денотативну віднесеність і сигніфікативну значущість. Водночас співвідношення денотативної і сигніфікативної частини в структурі значення терміна реалізується по-різному. Так, у терміносистемах технічних і природничих галузей знання переважають одиниці, у яких домінує денотативний компонент, що характеризується однозначною співвіднесеністю з будь-яким конкретним предметом, явищем, що є об'єктом даної науки. У терміносистемах сфери гуманітарного знання переважають термінологічні одиниці, денотатом яких є абстрактне поняття, значення якого описується у формі дефініції. У структурі значення таких термінів переважає сигніфікативний компонент. Суттєвими ознаками терміна прийнято називати: 1) системну організацію термінів і термінологічних сполучень в рамках термінологічного поля; 2) наявність дефініції для більшості термінів; 3) моносемічність у межах однієї терміносистеми; 4) відсутність експресивного забарвлення; 5) стилістичну нейтральність. З огляду на масове вторгнення загальноживаних слів у наукову сферу виникає проблема співвідношення системи термінів деяких спеціальних галузей науки і техніки, з одного боку, і загальноживаних слів, – з іншого. Логічно постає запитання: за яких умов загальноживане слово може стати спеціальним терміном і чи змінюється його значення? Терміни співвідносяться з певною сферою професійної діяльності людини і служать для «номінації наукових понять, взаємопов'язаних на семантичному, словотвірному й граматичному рівнях» [3]. Науки, які виникають, широко використовують загальну лексику для утворення своїх терміносистем, а, отже, кожен раз продуктивнішими є процеси *термінологізації* загальноживаних слів. Унаслідок поєднання інваріантного значення загальноживаного слова зі спеціальним диференційним поняттям слово одержує однозначний термінологічний смисл у межах певної терміносистеми. Наприклад, розрізняючи терміни як *загальноживані та вузькоспеціальні*, зазначимо, що перші не належать до складу якоїсь однієї термінологічної системи, а вживаються у наукових працях різних галузей знань, «інші ж розраховані на фахівців у певній галузі науки». *Загальнонауковими* можемо назвати слова, які в інших стилях мови, окрім наукового, вживаються у нетермінологічному значенні, а в науках використовуються як «терміни з різним ступенем термінологізації, оскільки їм властива узагальнена семантика». Тобто загальнонаукові слова – це поліспеціальні слова, які номінують поняття в кількох терміносистемах.

Визначаючи особливості термінологічної лексики, О. О. Реформатський вказував на те, що «терміну властиві і такі риси, які роблять його словом «особливого роду» [9]. Властивості ці пояснюються тим, що, на відміну від загальнолітературної лексики, терміни варто розглядати як елементи особливих термінологічних підсистем мови, що обслуговують окремі сфери мовного спілкування. Тому можна говорити, що термін – поняття функціональне, від інших одиниць лексичної системи він відрізняється функціонально, і, отже, підходити до його вивчення треба саме з функціональних позицій, беручи до розгляду, насамперед, ті властивості, що зумовлюють його основні якості.

У функціональному плані термін чи термінологічне сполучення є тією номінативною одиницею, що логічно і семантично організовує мовне висловлення, формує тканину тексту наукового чи офіційно-ділового стилів. Для диференціації термінологічної (далі ТЛ) та нетермінологічної (НТЛ) лексики служать два критерії: соціолінгвістичний та референційно-семантичний. З огляду на соціолінгвістичний критерій, термінологічними (зокрема і професіоналізми) слід вважати лексичні одиниці, які однозначно правильно розуміються та використовуються науковцями й фахівцями. І, навпаки, нетермінологічна лексика є загальноживаною. За референційно-семантичним критерієм термінологічними визнають слова, які мають референційну співвіднесеність з предметами, явищами та поняттями, що становлять предметну (в широкому розумінні) сферу спеціальної науки чи професійної діяльності.

Цей факт має особливе значення для аналізу структури наукового тексту. Вирішальним тут є визначення тематичної або предметної (в широкому розумінні) сфери тексту, яку формують ті чи інші термінологічні одиниці і, які разом з іншими компонентами лексику, складають загальну змістовну текстову структуру.

Важливим також є те, що референційний потенціал лексичних одиниць у текстах різних наукових галузей реалізується неоднозначно. Одна і та ж лексична одиниця в одному науковому

тексті може мати термінологічний статус, а в іншому, теж термінологічному, але з іншої термінологічної галузі – нетермінологічний. Так, наприклад, детальне дослідження наукового лінгвістичного та географічного тексту статті показало, що в обох видах текстів термінологічна лексика становить меншу частину всього словникового складу і коливається від 20% до 30%, а загально-вживана лексика складає більшість лексичних одиниць.

Лексику нетермінологічного характеру можна поділити на 5 основних категорій за такими параметрами:

1. Час, модальність:
 - 1) темпоральні вказівки,
 - 2) модальність;
2. Конституанти тематичної або об'єктної сфери:
 - 1) класифікатори,
 - 2) абстрактні властивості та параметри;
3. Зв'язки та відношення.
4. Елементи наукового досвіду та комунікації.
5. Дейктичні елементи.

Перша категорія (час, модальність) репрезентується лексичними елементами, які отримують свій зміст лише в поєднанні з іншими конкретними значеннями, де характерною рисою є номіналізація засобів вираження значення дії та процесу й спроможність лексичних засобів паралельно з граматичними засобами виражати темпоральні та модальні значення.

Особливе значення для тексту має друга тематична або об'єктна група нетермінологічної лексики. Ці слова мають тісні семантичні зв'язки з термінами. Але вони виражають більш узагальнювальні значення, ніж терміни, і тому часто замінюють терміни в якості кваліфікаторів Problem, Theorie, Methode. У цій ролі вони мають референтну віднесеність не до певної частини текстової інформації, а до названого об'єкту. Більш генералізуючу роль виконують лексичні одиниці Zeit, Funktion, begrenzen. Вони структурують самі об'єкти, про які йде мова.

Група динамічних лексичних одиниць виражає динамічні процеси в науковій комунікації. У науковому контексті слова діючої семантики використовуються частіше в переносних значеннях, хоча в тих чи тих випадках значення може виявитися не лише регулярним, але і контекстуально обумовленим.

Як показує аналіз дієслівної лексики наукового стилю, досить чітко виявляється основне ядро активних одиниць, особливо тих, у яких виразно простежуються текстові функції (зв'язок з типовими комунікативними задачами). У реалізації найбільш переносних значень есплікується абстрагованість і узагальненість наукової мови, виявляється тенденція до скорочення полісемії, тобто до актуалізації багатозначним словом лише окремих його значень, у більшості випадків фразеологічно зв'язаних, закріплених у вузькому наборі перифрастичних сполучень. Так відзначимо найбільш частотні дієслівні лексеми – *з цього випливає; приводити до чого-небудь; виступати в якості чого-небудь; привести кого-небудь до чого-небудь; досягати чого-небудь; носити який-небудь характер; скласти основу чого-небудь* та інші. Висока активність цих дієслів пояснюється сформованою в них у результаті тривалого вживання здатністю виконувати в складі типізованих лексико-синтаксичних конструкцій найважливіші комунікативні завдання наукового стилю, насамперед, брати участь в описанні властивостей і зв'язків явищ дійсності, у відображенні складності і взаємозв'язку процесу наукового мислення, у вираженні підкресленої логічності, спрямованості на адресата. Ці типові комунікативні завдання в кінцевому рахунку визначаються, по-перше, безпосередніми цілями науки, які реалізуються, як відомо, в описанні, поясненні, прогнозуванні процесів і явищ дійсності, узагальненні фактів, а, по-друге, специфікою наукового мислення та задачами, пов'язаними з відображенням результатів мислення в наукових творах.

Третю групу нетермінологічного лексикону становлять лексичні одиниці релятивного характеру. Вони виражають реальні зв'язки, які відповідають дійсності, або передбачувані відношення між об'єктами, які можна відновити на основі когнітивних зв'язків. Релятивні одиниці, вибрані з тексту в повному обсязі, складають певну тематичну групу і відображають свого роду онтологію наукового процесу, який описано в науковому тексті. Ці лексеми складають закриту групу слів та виразів, які читач може в певній мірі класифікувати і на базі їх значень встановити реальні зв'язки, робити висновки, а це і є ознакою наукової роботи (пошуку, дослідження).

Четверту групу нетермінологічних лексем складають слова, які позначають елементи наукового досвіду та наукової комунікації і водночас описують контекст виникнення наукового тексту. Науковий текст виникає з наукового процесу і впливає на нього. Сюди відносяться вираження думок, поглядів, позицій, а також багатозначні дієслова.

Аналіз діалогічності наукового тексту дозволяє виділити такі засади її вивчення: 1) екстралінгвістичні, оскільки науковий текст є одним із свідчень пізнавального процесу, метою якого

є експлікація та передача нових знань, нової інформації, що здійснюється за допомогою та при посередництві усних чи письмових текстів, створених автором-дослідником та орієнтованих на читача, здатного не лише прочитати, а й декодувати отриману інформацію; 2) комунікативні, оскільки діалогічність пояснюється комунікативною природою мови / мовлення / тексту, виявляється у створенні комунікативної ситуації і передбачає активних, хоч і не завжди експліцитно представлених на текстовій поверхні автора чи адресанта, що мають неоднозначний доступ до джерела повідомлення-інформації; 3) комунікативно-прагматичні, які пов'язують вивчення даної властивості з різними комунікативними цілями та завданнями учасників комунікації; 4) функціонально-стилістичні, що зумовлюють функціональну спрямованість наукового тексту як засобу повідомлення нового, як джерела збереження та передачі інформації, для створення якого використовуються різноманітні мовно-стилістичні засоби.

Отже, аналіз текстів показав, що нетермінологічна лексика наукового тексту має конститутивний характер, по-перше, тому що вона прагматично обумовлена конкретною ситуацією наукової комунікації та типом наукового тексту, по-друге, вона має високий рівень частотності вживання та співвідноситься з процесом наукового дослідження, по-третє, вона формує метамову для науки і репрезентує умови створення наукового тексту.

Список використаних джерел

1. Алексеева Л. М. Термин и метафора: семантическое обоснование метафоризации / Л.М. Алексеева. – Пермь, 1998. – 241с.
2. Анисимова А. Г. К вопросу о системности в терминологии // Вестник МГУ. – 1996. – № 6. – с. 16 – 30.
3. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. – М.: Просвещение. – 1990. – 301 с.
4. Гринев С. В. Разновременная скрытая многозначность / С.В. Гринев // Научно-техническая терминология: Науч.-техн.реф.сб. – М., 2002. – С.129 – 136.
5. Захаренкова Н. Л. Вопросы изучения немецкой терминологии / Н.Л. Захаренкова // Иностранные языки в школе. – 1999. – № 2. – С.4 – 19.
6. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К., 1997. – 306 с.
7. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации / И.М. Колегаева. – Одесса, 1991. – 175с.
8. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Н.Ф. Непийвода. – К., 1997. – 303 с.
9. Реформатский А. А. Введение в языковедение / А.А. Реформатский ; под. ред. В.А. Виноградова. – М.:Аспект пресс, 2001. – 536с.
10. Синиця І. А. Діалогічність у науковому тексті // Мовознавство. – 2004. – № 2-3. – С.55-60.

At the end of the last century in linguistics manifested an increased interest in studying scientific text that demonstrates the relationship of human language, its consciousness, thinking and different activities. Significant changes have occurred in terms of science, thus formed integrative trend in terminology in which the classification taken into account, structural, functional and cognitive paradigm terminology. Many studies generalizing the theory of the term are the main lines upon.

However, most researchers ignored the question remains about the overall structure of the lexicon scientific text, is not considered a significant fact - to vocabulary includes not only time, but also a significant number neterminolohichnyh lexical units. Their composition, functions and textual perspective require detailed study. In this regard, we will focus on the study of some factors that support the functioning of the terminology and vocabulary in neterminolohichnoyi special scientific texts. Common is the assertion that the term has basically the same structure as the value neterminolohichnoyi tokens, ie it includes Denotative syhnifikatyvnu relatedness and importance. However, the ratio denotative and syhnifikatyvnoyi of the term structure is implemented differently in different terminological units. The article attempts to study the denotative and syhnifikatyvnoyi value of the structure and meaning of different terminological, summarized the results.

Keywords: scientific text, definition, communication, not the terminology.

Отримано: 19.10.2014 р.